



## פרופ' משה ברש (1920-2004) חתן פרס ישראל (1996) מתוך חוברת פרס ישראל

משה ברש נולד בצ'רנוביץ, ברומניה, עיר ואם בישראל וצומת של תרבות, דת ולשון לאומות העולם. אילן היוחסין של משפחתו בצ'רנוביץ נמשך על פני שלושה דורות, יותר ממאה שנים.

משה נולד ב-1920 לאביו, מנחם, ולאמו, גוסטה, ב"יידישע גאס", "רחוב היהודים" בצ'רנוביץ. אביו, משכיל עברי וציוני נלהב, שלמד ספרות עברית ויידיש, וסבו, חסיד מובהק, הנחילו לו את מסורת החסידות, שלובה בספרות העברית החדשה ובספרות היידיש.

בשל מום בלבו היה משה חולני מילדותו, ולמד בבית ולא בבית הספר, מפי מורים פרטיים. כשרונו כצייר והיותו "ילד פלא" נתגלו כבר בגיל צעיר, אך שהציור לא היה אמנות מקובלת בחברה היהודית של התקופה. תערוכות של ציוריו נערכו בצ'רנוביץ, בפראג, ובבוסטון כשהיה רק בן שנים עשרה שנים, אך נטייתו הייתה ללימוד ולחקר ההיסטוריה והפילוסופיה של תולדות האמנות. בעזרתו ובתמיכתו המיוחדת של סטפן וייז מניו יורק נדד ונסע ברש באירופה, בין המוזיאונים לאמנות וספריות האמנות, וקנה, בדרך של לימוד עצמי, ולא בדרך של לימוד במוסד אקדמי, ידע ודעת ממורים מיוחדים.

מלחמת העולם השנייה, שפרצה ב-1939, קטעה את לימודיו, וברש בן ה-19 חזר לצ'רנוביץ, שחלק גדול מהקהילה היהודית נשאר בה. בגיטו צ'רנוביץ היה בין ראשוני הפעילים בהגנה ובבריחה. את כשרונו כאמן העמיד לרשות הארגון כשצייר ויצר מאות חותמות ואישורים שסייעו לרבים לברוח מרומניה ולהינצל. תעודותיו היו מוכרות כל כך אצל שומרי הגבול, שבעל דרכון אמיתי נעצר כמי שמחזיק תעודה מזויפת... אך כשיצאה האמת לאור, אחרי חקירה, הפסיקו להשתמש "בתעודותיו".

הבלשים שבאו לעצרו לא ידעו את שמו, אלא את כינויו, והוא נמלט ב-1945 לאיטליה, וריכז שם את פעילות ההסברה של ההגנה תחת שרביט המפקד, שאול אביגור, בקרב הפליטים והעקורים באיטליה ובגרמניה. ב-1945 מצא דרך לשלוח את הוריו ואחותו שניצלו לארץ ישראל.

בראשית 1948, בפרק הזמן הקצר שבין תום מלחמת העולם השנייה לתחילת מלחמת השחרור, עלה משה ברש ארצה ב"עליה ג'" – בעזרת דרכון פלשתינאי "כשר", אחד מרבים שהוברחו מהארץ לאירופה. במסגרת גיוס חוץ לארץ התגייס ברש לפלמ"ח, והופקד על הטיפול במתנדבי חוץ לארץ (מח"ל) בהיותו דובר עברית, רומנית וגרמנית ובעל ניסיון בטיפול בעקורים מאירופה שזה עתה הגיעו לארץ. אחרי שבגיס, נפגש עם הוריו ועם אחותו. אשתו, שאותה נשא בגטו צ'רנוביץ, עלתה אחריו. היא הלכה לקיבוץ עין חרוד, והוא לפלמ"ח, לחטיבת הראל. כשהשתחרר מצה"ל, ב-1949, חבר לאשתו בעין חרוד ואל חברים שליחים רבים שהכיר, והחל ללמד בבית הספר בעין חרוד היסטוריה ותולדות התרבות והאמנות. מעין חרוד עבר ללמד תולדות האמנות והיסטוריה של התרבות בסמינר הקיבוצים ב"אורנים".

מאמרים חשובים שפרסם בכתבי עת להיסטוריה ותולדות האמנות והשתתפות סדירה מ-1952 בחברה הפילוסופית בירושלים, וכן הרצאות שנשא בנושאי אסתטיקה – כל אלה פרסמו את שמו. היכרות מעמיקה עם פרופ' שמואל הוגו ברגמן, שלמד אתו בחברותא טקסטים פילוסופיים, ולימודים עם פרופ' ארווין פאנופסקי (Panofsky) מהמכון ללימודים מתקדמים באוניברסיטת פרינסטון – כל אלה הביאו לכך שבאמצע שנות החמישים (ב-1956) נקרא פרופ' ברש לאוניברסיטה העברית ללמד שיעור בתולדות האמנות, וב-1958 נתבקש לייסד ולהקים את תחום תולדות האמנות בתחום אקדמי, כניסוי ראשון באקדמיזציה של תחום זה. הכול היה צריך להיבנות מן היסוד: תכנית הלימודים, הספרייה, אמצעי ההוראה ואבזריה המיוחדים, וכל זה בהתאמה לצרכים ולתנאים של הסטודנט הישראלי. חוגים ותלמידים של תולדות האמנות מצויים עכשיו בכל האוניברסיטאות בארץ (בירושלים, בתל-אביב, בחיפה ובבאר-שבע), וקשת רחבה של ספרות מקצועית נכתבה בעברית על ידי פרופ' ברש, ברובה בהוצאת "מוסד ביאליק". פרופ' ברש קיים ומקיים קשרים הדוקים עם אוניברסיטאות ועם מכוני מחקר בעולם: עם המכון למחקר מתקדם בפרינסטון, עם האוניברסיטה של הו-יורק, וכן עם אוניברסיטאות קורנל וייל ואחרות. בכמה מהן שימש לסירוגין

פרופסור אורח במשך שנים רבות, אך מעולם לא התנתק מהאוניברסיטה העברית בירושלים. שיתוף הפעולה הקרוב וההדוק שלו עם חוקרים מחוץ לארץ נחשב תמיד בעיניו גורם חשוב ורב משקל בחייו המדעיים והרוחניים של החוקר בארץ, והוא משקיע מאמצים רבים לשכנע את תלמידיו ללכת גם הם בדרך זו.

בעבודתו המדעית מצוינים כמה מוקדים מרכזיים וחשובים: תפיסת היצירה באמנות החזותית בזיקתה אל הדת, המבוטאת בספרו *Icon: Studies in the History of an Idea*, ניו יורק 1991, בעיית ההבעה של יצירת האמנות והדרכים לעיצובה המבוטאת בספרו: *Light and Color in Italian Renaissance Theory of Art*, ניו יורק 1978, ושאלה נוספת המעסיקה אותו ללא הרף, הזיקה שבין התמונה הדתית לדרכי ההבעה של האמנות, תורת האמנות, תכניה הסגוליים והתפתחותה המיוחדת.

פרופ' ברש הקדיש מאמצים רבים גם לאמנות ארץ ישראל בשלהי העת העתיקה ובימי הביניים (בעבודותיו על פסיפס דוד המלך מעזה ועל פסל צלבני מעכו ובעבודות אחרות). פרופ' ברש נשוי לברטה (לבית גנדלמן). הם נישאו בג'ניו צ'רנוביץ ב-1942, וחיים יחדיו 54 שנים לאיו"ט. בארץ נולדו להם שלושה ילדים: אילנה, מרצה בכירה בפסיכולוגיה קוגניטיבית, שבתאי, שנקרא על שם אביה של ברטה, והוא נירו-פסיכולוג במכון וייצמן, ועמנואלה, המנציחה בשמה את אביו של משה ברש, דוקטורנטית במדע הדתות. לברטה ומשה ברש שבעה נכדים.

נימוקי השופטים (פרופ' צבי יעבץ, יו"ר, פרופ' ירון אזרחי, פרופ' יוחנן גלוקר, פרופ' יעקב מצר, פרופ' מרדכי עומר, פרופ' שאול פרידלנדר):

פרופ' משה ברש הוא חוקר מהשורה הראשונה, בקנה מידה עולמי, בתולדות האמנות הכללית. נוסף להיותו בעל השפעה רבה על המחקר בעולם כולו תרם פרופ' ברש רבות לעיצוב פני התרבות הכללית בארץ בכלל ולהחדרת המודעות והידע של תולדות האמנות הפלסטית בפרט. תחומי התעניינותו רחבים, ומחקריו תרמו לידע ולהבנה של האמנות של שלהי העת העתיקה והנצרות הקדומה, אמנות ימי הביניים, ובמיוחד לחקר אמנות הרנסאנס. חיבוריו וספריו על משמעות האור והצבע באמנות הרנסאנס האיטלקי יצרו אמות מידה חדשות במחקר, והם מצוטטים שוב ושוב בספרות המדעית. מחקריו פורצי דרך, בתחום המחווה וההבעה, מעמידים את יצירתו המחקרית בשורת חיל החלוץ של המחקר המדעי בתחום זה של תולדות האמנות.

פרופ' ברש תרם תרומה חשובה ביותר לביסוס הידע התיאורטי של תורת האמנות ושפת האמנות בתקופת הרנסאנס והבארוק, מחד גיסא, ושל תורת האמנות ומחשבת האמנות בתקופה המודרנית, מאידך גיסא. מפעל מחקרי זה מעניק לחוקר ולמשכיל ידע מעמיק יותר בתחומי הביקורת האמנותית והבנת הזיקות בין המעשה האמנותי ובין התורות האסתטיות של התקופות השונות, כמו גם בהבנת תהליכי כתיבת ההיסטוריה של תולדות האמנות. מחקריו העמיקו גם את הידע הבין-תחומי, ותרמו תרומה חשובה להבנת הזיקות שבין המילה הכתובה לדימוי הוויזואלי – תחום הזוכה בשנים האחרונות לתשומת לב מיוחדת במחקר.

פרופ' ברש תרם למחקר תרומה חשובה אחרת, ביכולתו לבחון סוגיה בראייה רחבה-כוללת, בפרספקטיבה של "נושא-חתך", כגון בחינת דמות דוד המלך באמנות, אבל במיוחד ראוי לציון מחקרו החשוב והמצוטט, על ראיית דמות האדם לגלגוליה השונים, האידיאיים והצורניים, למן העת העתיקה ועד לתקופתנו.

פרופ' ברש הוא חוקר פורה בצורה יוצאת דופן. עד היום הוא כתב שבעה-עשר ספרים, מהם עשרה באנגלית, ששה בעברית ואחד בגרמנית. ספר זה – *Das Gottesbild* – עומד לצאת לאור בקרוב בגרמניה. כמו כן כתב פרופ' ברש למעלה מ-70 מאמרים בשפות שונות (באנגלית, בעברית, בגרמנית ובצרפתית), שזכו להערכה רבה ולביקורות מצוינות בעולם, וכן כתב מבואות שונים לספרי מופת וערכים באנציקלופדיות שונות.

עבודתו המדעית מיוחדת בתפיסתה האינטרדיסציפלינרית. השכלתו הרחבה והנדירה ביותר בתחומים רבים של התרבות מאפשרת לו לכתוב מחקרים יחידים במינם, המשלבים ביניהם תחומים כמו מדע הדתות, פילוסופיה, היסטוריה, אסתטיקה ואמנות מעשית.

באופן מיוחד ראויים לציון מאמריו וספריו שראו אור בלשון העברית. פרסומים אלה כתובים מתוך אותה גישה פדגוגית הרואה לפנייה את הקורא העברי שלעיתים אינו מצוי בחומר הנושא וברקעו התרבותי ולעיתים איננו יכול לקרוא את ספרות המחקר או את חיבורי המופת שנכתבו במקורם בגרמנית, בצרפתית, באיטלקית, בלטינית או בשפות אחרות. הספרים מצטיינים בחריפות ובלמדנות מופלגת, וכתובים במלוא האחריות המחקרית. ואולם דרך כתיבתם אינה מצטמצמת בפנייה אל המומחה; להפך, המחבר מבקש להגיע אל המתמחה, אל בעל העניין ואף לזה שאינו מומחה כלל וכלל (הספר "תרבות הרנסאנס בפירנצה", ת"א, 1971, נכתב כספר לימוד לתלמידים בבתי ספר). חיבוריו הם נכסי יסוד ללימודי האמנות בישראל. ספרו "מיקלאנג'לו" (מוסד ביאליק, 1964), הספר "דמות האדם בתולדות האמנות (יד למורה, 1966, ולאחרונה יצא במהדורה מחודשת ומורחבת), הספר "מבוא לאמנות הרנסאנס" שיצא בכמה מהדורות, הספר המתודולוגי על תורות המחקר בתולדות האמנות, "מחשבת האמנות בדורות האחרונים 1750 – 1950" (מוסד ביאליק, 1968 ו-1992) – כל הספרים הללו, כמו שאר חיבוריו בעברית, הם סיכומים מצוינים

של מצב המחקר הנדון. הם מגלים את עמדתו הביקורתית ומוסיפים את תרומותיו המחקריות של פרופ' ברש לאור סקירת מצב המחקר, והם כתובים באורח נהיר, המשכיל להבליט את הנושא האמנותי ועם זאת לשקעו במסכת רחבה של עיונים ועניינים.

פרופ' ברש תרם תרומות לקידום המחקר וההוראה של האמנות היהודית לתולדותיה (ממחקריו העוסקים בכסיפסים עתיקים של בתי כנסת ועד למאמר הקטלוג בתערוכה "בחיפוש אחר שורשים" – אמנות ישראל, 1920 – 1980, במוזיאון היהודי) ולמחקר תולדות האמנות (מחקריו על האמנות הצלבנית בארץ ישראל).

עבודתו היצירתית נמשכת במלוא עוזה ובמלוא הביקורתיות והחדשנות המאפיינת אותו. בגרמניה עומד להופיע עתה ספרו Das Gottesbild. ספר זה עוסק בהיבטים השונים של תמונת האל באמנות. הוא מעמיד את השאלה אם וכיצד יכולה להיות תמונה של אל באמנות, ומסביר מה חשבו בשאלה זו אנשי הרוח בשלהי העת העתיקה ובתקופת הרנסאנס.

ספר חשוב נוסף שלו, בשלושה כרכים (מהם יצאו עד עתה לאור שניים, ואילו השלישי יראה אור בקרוב), הוא Theories of Art. זהו ניסיון ראשון בעולם לסקור איך התפתחה תורת האמנות החזותית מן המאה ה-18 ואילך גם מבחינה פילוסופית וגם מבחינה עיונית-מעשית. הוא בוחן את הזיקה בין התיאוריה של האמנות לבין הצורה המעוצבת ביצירת האמנות, ובדק כיצד השפיעה התיאוריה על האמנים הלכה למעשה. בזמן הקרוב יראו אור ספריו על "לשון האמנות", הספר על "החלום – תפיסותיו וייצוגיו בתולדות האמנות והתרבות של המערב" ומחקרים נוספים שמובטחות להם יוקרה והערכה עולמית.

על כל אלה החליטה ועדת השופטים של פרס ישראל להעניק לפרופ' משה ברש את פרס ישראל לשנת התשנ"ו בחקר לתולדות האמנות הכללית.